

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Кожна епоха має своє філософське бачення людини, свої уявлення про її ідеал й відповідну їй освітню модель. Впродовж всієї історії педагогіки відбувалася зміна філософсько-антропологічних підстав освіти. Це пов'язано зі зміною як уявлень про людину, так і методів, способів її виховання й освіти. В даний час, не дивлячись на безліч корисних напрацювань, традиційна модель освіти, що складається століттями, заснована на принципах авторитарності й утилітарності. На початку третього тисячоліття педагогічна наука намагається знайти і сформулювати ті граничні підстави, на яких може бути побудована сучасна модель освіти. Науково-педагогічне співтовариство все більше усвідомлює, що вирішення цієї проблеми припускає новий філософський погляд на людину.

У зв'язку з кризою традиційної моделі філософами й ученими-педагогами активно ведеться розробка філософсько-антропологічних підстав сучасної освіти. Проте серед учених немає єдності в питаннях трактування філософської антропології та її взаємин з педагогікою в цілому, та з педагогічною антропологією зокрема. Це обумовлено тим, що філософська антропологія виявляється вельми різним, багатограним явищем, що має безліч тлумачень. Більшість учених трактують її у вузькому сенсі, як одна з течій у філософії, основоположником якої був М. Шелер [1]. Проте за задумом самого Шелера, філософська антропологія повинна стати і вже стає метафілософською теорією, об'єктом якої є людина, її суть, закономірності її становлення й розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Услід за Б. Ф. Марковим, О.А. Мітрошенковим, Г.А. Новічкової нами філософська антропологія розглядається, в широкому сенсі, як універсальне історико-філософське знання, що вивчає проблеми буття та суті людини, в контексті різних філософських шкіл і напрямів [2]. Схожість поглядів на природу людини, загальна антропологічна ідея, яка присутня у філософських концепціях, дозволяє об'єднати їх в той або інший ширший філософсько-антропологічний напрям. У філософії й філософії освіти як західними (В. Брюнінг), так і вітчизняними ученими (А. П. Огурцов, В.В. Платонов) представлені різні класифікації філософсько-антропологічних концепцій. Зокрема, усередині філософської антропології виділяються наступні напрями: трансцендентальне, персоналістичне, натуралістичне, феноменологічне та ін. [3, с. 239-285].

Виклад основного матеріалу дослідження. Різні філософсько-антропологічні концепції виражають певну філософську позицію і відносно освіти людини. Саме філософська антропологія звернула увагу учених-педагогів на відвертість людини миру, на її прагнення не тільки до адаптації в суспільстві, але й до самозміни і самоздійснення. Філософська антропологія, що є не тільки системним і цілим, але й всеосяжним знанням про людину, яка є одним з головних джерел педагогічної антропології, яка у свою чергу виступає як фундамент всієї будівлі педагогіки. Педагогічна антропологія спирається на філософське знання про людину як про предмет не тільки виховання й самовиховання, але й саморозвитку, виходячи з її суті як цілісності, з багатогранних проявів її буття.

У педагогічній антропології піднімається достатньо широке коло питань, які традиційно відносяться до філософської антропології, пов'язаних з природою людини, її суттю, існуванням, розвитком й саморозвитком в процесі освіти, сенсом її буття та педагогічним ідеалом. Саме антропологічні аспекти філософського знання дають педагогічній антропології узагальнені уявлення про людину, які лежать в основі педагогічних переконань на суть, цілі та завдання педагогіки. Завдяки органічній єдності цих антропологічних дисциплін можна розкрити реальні педагогічні стосунки, усередині яких відбувається становлення людського в людині. Педагогічна антропологія інтерпретує філософсько-антропологічні ідеї стосовно педагогіки, розкриваючи зміст різних концепцій освіти з погляду природи людини, її місця в світі в цілому й в структурах освіти зокрема. Вона дає педагогіці, виходячи з різних філософсько-антропологічних уявлень, відповідь на питання: ким є людина - метою або засобом, чи виступає об'єктом або суб'єктом педагогічних стосунків? При цьому людина розуміється або як особа (мета самій себе), істота, яка реалізує себе в різноманітному, вільному й творчому спілкуванні з іншими, або як атомізований, автономний, знеособлений індивід.

Філософсько-антропологічні напрями, що склалися на початку ХХІ ст. служать теоретико-методологічним фундаментом педагогічних течій. Класифікація педагогічних течій на основі сукупності загальних підходів, базових системоутворюючих філософсько-антропологічних ідей й принципів, дозволяє змістовно й формально інтегрувати їх в педагогічні антропологічні парадигми, відповідні певним моделям освіти. Побудовані на філософсько-антропологічних підставах парадигми задають педагогічні зразки, концептуально осмислюючи й педагогічно інтерпретуючи базові моделі освіти.

У педагогіці неодноразово робилися спроби виділення, а також розробки парадигмально-педагогічної типології базових моделей освіти, побудованих на різних підставах, які дозволяють орієнтуватися в практично

нескінченному різноманітті педагогічних систем, концепцій, теорій, технологій, методик минулого й сьогодення [4]. Проте в педагогічній науці не було спроб систематизувати педагогічні течії й педагогічні парадигми на широкій філософсько-антропологічній основі з урахуванням як західного, так і вітчизняного історико-педагогічного досвіду. В існуючій типології основних антропологічних напрямів, запропонованій Б. М. Бим-Бадом, філософська антропологія розглядається у вузькому сенсі, як рівнозначна з іншими антропологіями (психологічною, біологічною, соціальною, культурною) [5].

Разом з тим філософські ідеї про людину в явній або неявній формі були закладені в підставу будь-якої педагогічної доктрини, разом з психологічними, природничонауковими та іншими.

Саме антропологічні аспекти філософського знання дають педагогічній антропології найбільш загальні уявлення про людину, її природу та місце в світі, які лежать в основі педагогічних переконань. У співіснуючих в даний час різних філософських ученнях - в екзистенціалізмі, прагматизмі, діалектичному матеріалізмі, персоналізмі (В.А. Сластенін, І.Ф. Ісаєв, А.І. Міщенко, Е.Н. Шиянов) – присутня й антропологічна складова.

Варіативність як системоутворююча основа сучасної освіти виявляється в безлічі альтернативних, нерідко конкуруючих між собою концепцій, що існують сьогодні та спираються на різні філософсько-методологічні підходи. Не можна не погодитися з Я. С. Турбовським в тому, що, "якщо варіативність дійсно стає визначальною характеристикою сучасної вітчизняної освіти, то слід знатися на всьому різноманітті її проявів" [6]. Тому необхідно визначити межі можливості застосування в педагогічній практиці різних, у тому числі і західних концепцій, виявити ті граничні філософсько-антропологічні підстави, на яких може бути побудована сучасна модель освіти. У зв'язку з цим, перед педагогічною наукою встає завдання парадигмальної класифікації та систематизації на широкій філософсько-антропологічній основі різних концепцій освіти, як західних, так і вітчизняних з подальшою розробкою на основі проведеної систематики концептуальної антропологічної моделі освітнього процесу. Перші кроки в цьому напрямі вже робляться. Так, відповідно до рівневої методології в рамках виділених парадигм нами здійснена різностороння, трирівнева систематизація існуючих концепцій освіти, на основі різних уявлень про природу людини та її місце в структурах освіти. Трирівневість нами розуміється як свого роду «вертикальна системність»: від філософсько-методологічних антропологічних підстав тієї або іншої педагогічної концепції до її процесуальних і методичних застосувань. Різносторонність означає «системність горизонтальну», насамперед, в плані опису достатньо широкого спектру різних концепцій освіти, що сформувалися на основі того

або іншого філософсько-антропологічного напрямку. На першому рівні здійснена класифікація і типологізація концепцій освіти. Це дозволило дати одноразовий зріз всього різноманіття концепцій освіти, що базуються на різних філософсько-методологічних антропологічних підходах (аксіологічний, культурологічний, індивідуально-прагматичний, соціологічний, герменевтика і так далі). Ці концепції були інтегровані в ширші педагогічні напрями (залежно від спільності поглядів в розумінні людини і його освіти) і розглянуті в їх співвідношенні і взаємозв'язку, як один з одним, так і з напрямками у філософській антропології, на основі принципу симетрії, що відображає протилежні переконання на природу людини, - як істоти природно-тілесної або релігійно-духовного, раціонального або ірраціонального, соціокультурного або унікально-індивідуального.

Класифікація і типологізація концепцій освіти на основі базових системоутворюючих філософсько-антропологічних ідей та принципів дозволила змістовно інтегрувати їх в рамках двох провідних педагогічних парадигм (об'єктною й суб'єктною), залежно від їх відношення до людини, як до суб'єкта та/або об'єкту освіти. У об'єктній парадигмі та складових її педагогічних напрямках акцент робиться на цілеспрямованій дії на учня, в умовах більш менш суворо керованої педагогічної системи, на відміну від суб'єктної парадигми, що акцентує увагу на вільному саморозвитку особи, її самоврядуванні. Таким чином, бінарність об'єктної й суб'єктної парадигми дає можливість умовно представити дві протилежні моделі освіти. Перша модель припускає пасивну позицію людини-об'єкту в освітньому процесі, направленому на його адаптацію й інтеграцію в суспільство та культуру. Друга модель орієнтована на особу, її індивідуальний саморозвиток і самозміну; кожна дитина розглядається як суб'єкт, активний учасник педагогічного процесу, що впливає на самого себе та свій вибір.

Як відомо, суть об'єктного підходу в освіті полягає в тому, що людина розуміється як істота, що зовні детермінується, залежно від об'єктивних сфер, принципів та норм, як продукт культури, суспільства або природи. Суб'єктний підхід розглядає людину як повністю або в основному автономну й вільну істоту, суть якої виводиться з самої людини, з суб'єктивного "Я". Відзначимо, що кожен з двох підходів - правильний, але кожен - по-своєму обмежений, оскільки відображає тільки якусь одну сторону людини, не розглядаючи її як цілісну істоту, одночасно виступаючи в якості як об'єкта, так і суб'єкта педагогічних стосунків. Ідея інтеграційного педагогіко-антропологічного знання, пізнання людини в її цілісності поки тільки декларується. В той же час в педагогічній науці акцентується осмислення людини як діалектичної єдності суб'єктивного й об'єктивного, природного та соціального, тілесного та духовного. Виходячи з уявлень про багатогранну й цілісну природу людини, відповідно до вимог системного

підходу, нами були виділені як компоненти-процеси, в рамках об'єктної і суб'єктної парадигм, чотири процесуальні педагогічні мікропарадигми. Вони символізують чотири групи педагогічних завдань (природно-соціальні, соціокультурні, індивідуально-психологічні, духовно-персоналістичні), вирішуваних освітою і людиною в процесі її адаптації, інтеграції, індивідуалізації і персоналізації (Є.М. Шиянов, І.Б. Котова). Мікропарадигми припускають з'ясування ролі кожного з компонентів-процесів в гармонійному розвитку всіх сторін особи (біологічною, психологічною, соціальною, духовною) як системного цілого. В рамках цих педагогічних мікропарадигм долається парадигматична бінарність двох протилежних моделей освіти: традиційною, заснованою на об'єктному підході, орієнтованому на суспільство й державу, на пристосування, адаптацію й інтеграцію людини в суспільні структури та культуру, та інноваційною, яка припускає суб'єкт-суб'єктні педагогічні стосунки. Ці стосунки орієнтовані на її емоційно комфортний індивідуальний саморозвиток та самореалізацію в процесі індивідуалізації та персоналізації.

Таким чином, в проведеній систематиці не тільки позначаються принципи відмінності педагогічних концепцій освіти, але й встановлюються їх зв'язки. Ми не заперечуємо можливості гармонізації та в деякій мірі інтеграції як різних методологічних підходів, так і парадигм (Т. Кун, П.С. Гуревич, Е.А. Ямбург). Інтеграція концепцій освіти дозволяє розглядати людину одночасно в якості як об'єкту, так і суб'єкта педагогічних стосунків.

Відкрита модель людини заснована не тільки на новій суб'єктній (гуманістичній) парадигмі, вона також включає елементи колишньої системи, заснованої на об'єктній парадигмі, поєднуючи в собі інтереси як загальнонаціональні, так і окремої особи, її духовні параметри. Було б безрозсудним повністю руйнувати традиційну (об'єктну) парадигму освіти, оскільки вона, утілюючись в педагогічній практиці не тільки в нашій країні, але й у всіх європейських країнах, забезпечила успіхи європейської культури і цивілізації. Зруйнувати цю систему освіти в цент означає зруйнувати її фундамент. Мова йде не про революційну, а про поступову зміну філософсько-антропологічних підстав педагогіки, про створення єдиного педагогіко-антропологічного простору на основі інтеграції об'єктної і суб'єктної парадигм, який витікає з об'єктно-суб'єктної природи людини. Під таким простором ми розуміємо педагогічно створюване об'єктивне й суб'єктивне середовище, спочатку підпорядкованому дитині як унікальній й неповторній особі, включаючи діалектично зв'язані процеси її інтеграції, адаптації, індивідуалізації та персоналізації.

Для проектно створюваної дійсності характерні не стільки заперечення і скинення колишнього педагогічного досвіду, скільки

орієнтація на зближення й злиття у відкритій освітній моделі різних педагогіко-антропологічних традицій, покликаних забезпечити комфортне входження кожної дитини в світ знань. В цілях гармонізації життя та забезпечення різностороннього розвитку в освіті повинні співіснувати орієнтації як на зовнішній, так і на внутрішній світ дитини. Антропологічна модель освіти, що розробляється, покликана забезпечити успішність її навчання і можливість становлення унікальної особи, здібної до діалогу, до розуміння інших людей та інших культур, до активного творення й перетворення як зовнішнього, так і свого внутрішнього світу, з усвідомленням відповідальності за наслідки своїх дій. Відповідно, цілі і завдання освіти, зміст, методи, засоби й форми органічно мають бути включені в цілісний педагогіко-антропологічний простір, обумовлений різними доповнюючими один одного філософсько-антропологічними підходами.

Евристичне значення парадигмальної концептуалізації і систематизації концепцій освіти на філософсько-антропологічній основі полягає в тому, що дає уявлення про ту або іншу модель освіти з погляду її фундаментальної підстави, якою завжди в освітньому просторі виступає дитина. Цілісний філософський образ людини дозволяє розглядати освіту як складову частину діалектичного процесу її становлення й розвитку як біо-психосоціокультурну істоту та встановити відповідну природну ієрархію всіх складових освітнього процесу. В цьому випадку сучасна модель освіти зберігає знання про кращі досягнення людства, пошана до них, орієнтує на пошук спадкоємності в освіті.

Висновки. Таким чином, сучасна антропологічна модель освіти відображає процес співвідношення, взаємодоповнення, а можливо й синтез об'єктної та суб'єктної парадигм [7] в рамках цілісного педагогічного процесу. Інтеграція різних філософсько-антропологічних підходів в освіті дозволить відновити єдність об'єктивного й суб'єктивного в кожній дитині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куликов В.Б. Педагогическая антропология: истоки, направления, проблемы / В.Б. Куликов.- Свердловск, 1998.- 150с.
2. Лузина Л.Н. Теория воспитания: философско-антропологический поход / Л.Н. Лузина.- Псков, 2000.- 186с.
3. Огурцов А.П., Платонов В.В. Образы образования. Западная философия образования. XX век / А.П. Огурцов, В.В. Платонов.- СПб., 2004.- 330с.
4. Колесникова И. А. Педагогическая реальность в зеркале межпарадигмальной рефлексии / И.А. Колесникова.- СПб., 2001.-242с.
5. Бим-Бад Б. М. Педагогические течения в начале XX века / Б.М. Бим-Бад.- М., 1998.-280с.

6. Турбовской Я. С. Мир образования и его философия // Известия Российской академии образования // Я.С. Турбовской.- 2005. N 2.

7. Бережнова Е. В. Педагогические исследования: социально-гуманитарный аспект / Е.В. Бережнова // Педагогика.- 2005. N 6.

АНОТАЦІЯ

Красиленко М.І. Філософсько-антропологічний чинники сучасної освіти. В статті розглядається питання про розробку філософсько-антропологічних підстав сучасної освіти.

Ключові слова. *Освіта, модель, антропологічна модель, антропологія, розвиток.*

АННОТАЦИЯ

Красиленко М.И. Философско-антропологические факторы современного образования. В статье рассматривается вопрос о разработке философско-антропологических основ современного образования.

Ключевые слова. *Образование, модель, антропологическая модель, антропология, развитие.*

SUMMARY

Krasilenko M.I. Philosophical-anthropological factors of modern education. The article discusses the development of philosophical and anthropological bases of modern education.

Key words. *Education, model, anthropological model, anthropology, development.*